

Крайчинська Г.В.

Теоретичні аспекти українсько-польської фразеології.

Попередні століття – це століття концентрування уваги на збиранні і переписуванні приказок, фразеологічних зворотів і різних стійких мовних форм. Започатковані Харлесом Балли на початку нашого століття дослідження фразеології набрали значного розмаху(1). Саме у XX столітті повстає теорія розвитку порівняльної фразеології як близькоспоріднених, зокрема слов'янських мов, так і далекоспоріднених, наприклад французької та польської мов, так як вони належать до однієї культурової спільноти. “Порівняння є скороченим вираженням цілого комплексу узагальнень, а утверджені за допомогою мови, часто містять у собі культурові відповідники”(2). XX століття – це століття наукових пошуків у галузі виявлення спільного і відмінного у структурі, семантиці і функціонуванні фразеологічних одиниць мов світу.

Д.М. Вайнтрауб прийшов до висновків, що:

- стан вивчення фразеології різних мов, нагромаджений теоретичний і фактичний матеріал дозволяють перейти до широкого порівняльного дослідження фразеології;

- фразеологія може бути одним із критеріїв визначення ступеня генетичної близькості мов: чим ближчі мови, тим ближча структура фразеологічних одиниць (ФО) і тим більше спільних для цих мов ФО;

- соматична фразеологія є однією з лінгвістичних універсалій;

- порівняльне вивчення фразеології повинно вестися в різних планах: не тільки за конституючим елементом, але й за семантичними полями;

- існує нагальна необхідність у розробці специфічної методики порівняльного дослідження різних мов.

Великий інтерес серед мовознавців-дослідників виявляється до порівняльного вивчення фразеології слов'янських мов. Ця стаття присвячується теоретичним проблемам української та польської фразеології. Уточнення і розв'язання різних питань фразеології відкриває нові

перспективи для теорії порівняльного аналізу, так як ця галузь науки ще недостатньо вивчена. Вивчення фразеології в порівняльному плані тільки починається і, як зазначають М.М.Копиленко та З.Д. Попова, практична необхідність порівняльного вивчення “фразеології різних мов усвідомлюється давно і відчувається настижно”(3). “Систематичний аналіз, історичне і порівняльне дослідження було б цінним внеском не тільки в історію цієї мови, але й у загальну історію культури”(4).

Науковими пошуками з цього питання займаються такі українські мовознавці як М.Т. Демський, Г.Й. Волкотруб, Т.В. Білоха, Ю.О. Маркітантов, В.Д. Ужченко, Л.Г. Авксент'єв, Ф.П. Медведев та інші.

В.Д. Ужченко дає практичні поради, рекомендує дидактичний матеріал до більшості розділів української мови, в популярній формі розповідає, що походження і значення багатьох ФО висвітлюють теоретичні проблеми фразеології, зупиняється на семантиці і структурі ФО, з'ясовує основні ознаки фразеологізмів у зв'язку з іншими одиницями мови, аналізує найхарактерніші семантико-граматичні розряди та їх моделі, розглядає системно-семантичні особливості українських ФО, способи їх утворення та походження. Його точку зору поділяють Ф.П.Медведев та М.Т.Демський. Хоча деякі питання, пов'язані з характеристикою фразеологічного складу української мови є до цих пір спірними та невирішеними. Навіть відокремлення фразеологізмів від нефразеологізмів у ряді випадків складає труднощі. Зокрема знаходимо декілька визначень ФО – “це два основні розуміння фразеології – широке та вузьке”(5). Ф.А. Краснов вважає, що фразеологічні одиниці відрізняються “ступенем ідіоматичності, граматичною структурою”(6). В.Д. Ужченко намагається висвітлити семантику та структуру ФО, показати системні зв'язки та динаміку процесів становлення.

У посібнику українських лінгвістів В.Д. Ужчинка та Л.Г. Авксент'єва “Українська фразеологія” розглядаються різні точки зору, а також акцентується увага на протиріччях думок вчених при вивченні предмету фразеології. Так само як і В.П. Жуков, В.Д. Ужченко та Л.Г. Авксент'єв намагаються показати

співвідношення ФО і його компонентів зі словом, встановити риси подібного та відмінного між ними у розділах “Семантико-граматичні розряди ФО сучасної української літературної мови та їх основні структурні моделі”, “Системні зв’язки у сфері фразеології”, “Фразеологізм і слово” та інші. Матеріал посібника є цінним для порівняння та зіставлення ФО.

Український мовознавець Ф.П. Медведєв розкриває походження цілого ряду фразеологізмів, переважано тих, які мають міжнародне значення, прослідковує їх історичний розвиток. Ф.П. Медведєв зупиняється на історичних джерелах української фразеології, на класифікації ФО, на структурних типах ФО, він намагається осмислити спільне та відмінне між ФО і словом. У монографії показані “історичні маршрути” руху фразеологізмів до інших народів, бо переважна більшість цих образних висловів не залишилася тільки в тій мові, у якій вона зародилася” (7). Ф.П. Медведєв з’ясовує місце фразеології серед інших мовознавчих дисциплін. На багатому історичному матеріалі (автор цитує класиків української та російської художньої літератури) розглядаються різні типи приказок, прислів’їв, каламбурів, фразеологічних синонімів, фразеологічних висловів.

Одним з важливих чинників розвитку фразеології є загострення інтересу та підвищення можливості до лінгвістики перекладу. Досягнення останніх років показують, що проблеми перекладу ФО викликають великий інтерес як у теоретичному так і в практичному плані. Адже саме у фразеологізмах ми бачимо відображення національної самобутності народу, його історії, культури, традицій і, що не менш важливо, способу мислення. Це накладає відбиток на ймовірність перекладу ФО, оскільки практично не існує двох різних народів, які б мали абсолютно однакову “народну психологію”. Це й поспричинило причиною для деяких лінгвістів класифікувати фразеологізми, як одиниці, що не піддаються перекладу. За твердженням К. Райса “тип тексту залежить від функції, яку виконує мова у даному тексті” (8). Серед еквівалентів перекладу розрізняються абсолютні та відносні. Що стосується абсолютних, то ними є фразеологізми, які співпадають за всіма параметрами: денота-

тивним та конотативним змістом, компонентним складом, граматичною будовою і внутрішньою формою. Ю.О. Маркітантов порівнює близькостпоріднені мови (зокрема, українську, російську та білоруську) і приходить до висновку, що близькість мовних систем, їх спільне джерело зумовлюють наявність великої кількості абсолютних еквівалентів. Як стверджує Ю.П. Солодуб, наявність фразеологічних еквівалентів характерна не лише близькостпорідненим мовам, а й мовам різноструктурним. Можливість відтворення художньої деталі, зокрема фразеологізму, призводить до більшої відповідності усього контексту. Цьому сприяють тісні культурно-історичні зв’язки між окремими народами, а також однотипність окремих форм образного бачення світу найрізноманітнішими народами, що не мають ніяких контактів.

М. Демський зупиняється на номінативних засобах мови. Він порівнює фразеологізми слов’янських мов і стверджує, що “фразеологізми мають одну дуже цікаву властивість: вони позначають далеко не все пізнане людиною, а лише ті моменти, які з точки зору мовного колективу необхідно представити образно, емоційно та експресивно. Саме цією властивістю визначається й кількісна сторона фразеологічного складу кожної мови зокрема” (9). М.Т. Демський один із небагатьох українських лінгвістів робить спробу порівняти типологію слов’янських мов. У своїй праці він вказує на частиномовні особливості українських фразем, а саме: на іменникові, займенникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові, вигуківі. У книзі даються приклади вказаних фразем і їх характеристика. М.Т. Демський детально зупиняється на творенні фразем. За його класифікацією фраземи можуть творитися 6-ма способами.

А.М. Архангельська на основі двох слов’янських мов, української та російської, порівнює системні семантичні відношення ФО трьох структурно-семантичних типів, визначає характер взаємодії семантики компонентів. Мовознавець досліджує компоненти ФО функціонально-семантичні комплекти в системі їх парадигматичних та синтагматичних зв’язків, які вивчаються на матеріалі близькостпоріднених мов з синонімічними, гіпонімічними, ан-

тонімічними компонентами, зафіксованими в лексикографічних словниках(10).

Інший український лінгвіст Г.Й.Велкотруб акцентує увагу на фразеологічних антоніміко-синонімічних парадигмах у художньому та публіцистичному стилях.

А.М. Григораш вказує на те, що фразеологізми відіграють важливу роль у побудові газетного тексту. У сучасній пресі можна зустріти ФО в тій формі, у якій вони зафіксовані у словнику й у трансформації. У мові сучасної преси використовуються всі стилістичні типи фразеологізмів (міжстильові, книжні, розмовні, біблійні, традиційно-поетичні). Автор обґрунтовує застосування всіх стилів у залежності від експресивності. У статті з'ясовуються такі питання: як і за допомогою яких засобів використовується загальноновживана фразеологія, що нового вносять в неї автори-журналісти з точки зору змісту і складу, які закономірності її трансформації.

У Польщі перша праця з порівняльної фразеології була написана в 1937 році. Автор праці Є. Моравські сформулював основні принципи порівняльної фразеології. Великого значення історичній фразеології польської мови, яка повинна вивчатися у порівнянні із слов'янськими та індоевропейськими мовами надає відомий польський мовознавець-дослідник С. Скорупка. Він підкреслює, що вивчення порівняльної фразеології стане важливим внеском в "загальну історію культури".

А.М. Левицький вважає, що "фразеологічний зворот є збір об'єднань виразових, зафіксованих в пам'яті тих, хто послуговується даною мовою"(8).

І. Поравська розцінює фразеологію як "розділ мови, надзвичайно цікавий для дослідників. Коли мовознавець описує регулярні схеми і моделі, що існують у мові, затримується часто на межі явищ, котрі не піддаються інтерпретаціям. Така ситуація спричиняє різноманітність позицій серед польських мовознавців: одні вважають, що фразеологізми слід описувати виходячи з їх складових елементів, інші стверджують, що фразеологізм є неподільний як з граматичної так і з семантичної точки зору"(9).

Вивченню фразеології окрім названих вчених свої праці присвятили Б. Реякова, С. Бомба, Б. Рител, М. Басай, А. Пайдзінська, Д. Бутлер, А. Кравчик-Тирпа, М. Фоланд-Кутлер, І. Дашинська, Б. Круцька, Б. Гюзіук-Швіца, А. Ласковська-Манко, А. Гресюк.

Польський вчений С. Канія пропонує таке визначення фразеологізму: "Фразеологізм – це поєднання двох або більше виразів, яке відзначається комплексом формальних і семантичних рис. Найважливішою рисою такого типу виразових поєднань є їх відтворюваність... в певній ситуації вони є репродуковані як готову одиницю, хоча їх семантика не виникає з суми значень їх компонентів"(12).

А.М. Левицький відкидає класифікацію ФО, яку пропонує С. Скорупка, пояснюючи це логічною правильністю. Він класифікує сталі фразеологічні зв'язки відповідно до їх функціональної подібності з виразами, підпорядковуючи їх частинам мови.

Є. Бартмінські висвітлює джерела фразеологізмів, а саме: творення ФО на ґрунті польської мови (більшість фразеологізмів є метафорами). Багато ФО виросло з обсервації поведінки людей та звірів (наприклад, хтось сидить зі складеними руками), з навколишнього середовища (наприклад, як грім з ясного неба), із суспільних реалій, людських переконань та поглядів на світ (наприклад, хтось висадив когось з сідла). У фразеології, на думку лінгвіста, відбуваються культурні та історичні зміни. Деякі фразеологізми польська мова запозичила з французької (крик моди, хтось поставив крапку над і), зі слов'янських мов (якби не було, річ в тому). Мовознавець розкриває функції фразеологізмів у мові.

Належить ствердити, що на даному етапі серед польських мовознавців, які займаються фразеологією, немає однакового підходу до багатьох, важливих у цій галузі науки проблем. До них можна зарахувати такі: поняття фразеологізму та критерії його виділення; різницю між фразеологізмом та виразом, фразеологізмом та реченням; проблему перекладу фразеологізмів з однієї мови на іншу і т. д. Різні підходи у вирішенні названих проблем пояснюються тим, що, з однієї сторони, фразеологізація, тобто

процес творення фразеологізмів, є проблемою семантичною, а питання семантики мов до цього часу не досить ґрунтовно дослідженні. З іншого боку, фразеологізми, окрім їх спільних властивостей змістовних і формальних, є одиницями різнорідними, які значно важче виділити серед таких одиниць мови як фонем, морфем чи вирази.

Отже, можна зробити висновок, що польські й українські науковці сигналізують труднощі в порівняльному дослідженні ФО з погляду на розбіжності і невідповідності, які відносяться до тлумачення ФО. Існують розбіжності у термінології, неоднаково розуміються поняття фразеологічного варіанту, по різному класифікуються ФО, існують великі відмінності між фразеологічними словниками як в українській, так і в польській мовах. Надто часто фразеологічні словники подають фразеологічні відповідники помилково. У сучасній українській та польській науці немає єдності поглядів з питань фразеологічних і нефразеологічних явищ мови. В обох мовах спірним є питання семантики ФО.

Література:

1. Meczysław Basaja, Danuty Rytel Pod red. Z problemów frazeologii Polskiej i słowiańskiej / Wrocław, 1982.- S. 1.
2. Skorupka S. Struktura frazeologiczna w językach słowiańskich. VII Międzynarodowy kongress sławistów- Warszawa, 1973.- S. 116.
3. Копыленко М. М., Попова З. Д. Очерки по общей фразеологии.- Воронеж, 1972.- С. 34
4. Там же.
5. Daszczyńska I. Z zagadnień frazeologii.- Warszawa, 1983.- S. 17
6. Краснов Ф. А. О предмете фразеологии. //Сборник записок Киргизского университета, филологический факультет.- вып. 10.- 1963.- С. 51
7. Медведєв Ф.П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо?-Х.: Вища школа, 1982.-С.3
8. Райс К. Классификация текстов и методы перевода// Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике.- М. Международные отношения, 1978.- С. 202-228
9. Демський М.Т. Українські фраземи й особливості їх творення.- Львів: Просвіта. 1994.-С.8.
10. Lewicki A. M. Wprowadzenie do frazeologii syntaksycznej.- Katowice, 1976.- S. 109
11. Porawska I. Semantyczne aspekty frazeologii czasowników ruchu.- Kraków, 1991.-S.18
12. S.Kania. Z badań nad frazeologizmami gwar środowiskowo-zawodowych.- Szczecin, 1996.- 13.- S. 51-52